

491.82

N 241

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

OCT 27 1966

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIV, св. 1.

БЕОГРАД, 1964.

САДРЖАЈ

	Страна
1) М. Стевановић, Продуктивност неких наставака којима се граде <i>nomina agentis</i> — — — — —	1
2) Р. Бошковић, Је ли Вук у Рјечник уносио речи из Горскога вијенца? — — — — —	20
3) Проф. др Александар Ђ. Костић, Језик наше медицинске литературе — — — — —	27
4) Живојин Станојчић, Стилске функције једног дијалектизма — — — — —	43
5) А. Пецо, Двојаки облици једног изведеног придјева —	49
6) М. Шамић, Неколико допуна о употреби интерпункцијских знакова — Питања за дискусију — — — — —	55
7) Момчило Д. Савић, Нови Правопис и транскрибовање италијанских имена — — — — —	62
8) Језичке поуке — — — — —	66

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник академик др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Штампа: Издавачко-штампарско предузеће „Обод“ — Цетиње

ЈЕ ЛИ ВУК У РЈЕЧНИК УНОСИО РЕЧИ ИЗ ГОРСКОГА ВИЈЕНЦА?

I

Колико је мени познато, тим питањем позабавио се први Андра Гавриловић у чланку „Горски вијенац и Вуков Рјечник“ (Гласник Југословенског професорског друштва Ш 97—99). Поредећи речнички — на доста јевтин начин и непотпуно — Горски вијенац и Вуков Рјечник, Гавриловић је дошао до закључка: а) да је Горски вијенац пун лепих народних речи — што је потпуно тачно и што није никакво откриће, и б) да Вук у свој Рјечник није уносио ни народне ни ненародне речи из Горскога вијенца — што је велико питање и што Гавриловић није ничим доказао.

Други је — и друкчије — писао о томе питању Видо Јакововић — први пут кратко и узгредно: у своме коментару уз Просветино издање Горскога вијенца, други пут опширније и документованије: у чланку „Вукова дела као извор за коментарисање Горског вијенца“ (Ковчежић VI 199—202).

Основна Латковићева теза је у овоме. а) Многи описи веровања и обичаја у другом издању Вукова Рјечника поклапају се с описима Горском вијенцу. Вук их је, према томе, могао дати према Горском вијенцу. б) Многи топоними у Горском вијенцу налазе се у другом издању Вукова Рјечника; Вук их је, према томе, могао директно узети из Горскога вијенца. в) Многе речи и многа значења речи — из Црне Горе — у другом издању Вукова Рјечника налазе се у Горском вијенцу; и њих је Вук могао директно узети из Његошева спева.

Тако — Латковић.

II

Овде су, у крајњој и методској анализи, два питања: 1) је ли Вук уопште узимао ишта из Горскога вијенца, као из

штампане књиге, и 2) шта је и колико је узимао из њега (ако је узимао). Ова два питања су чврсто везана једно с другим. Али ја ћу их „развезати“: ограничићу се само на прво од њих, или тачније — само на то да укажем на неколико примера из Вукова Рјечника који би, по моме мишљењу, могли говорити у прилог Латковићеве тезе; само на то ћу се ограничити овај пут.

Који су то примери? Колико су они несумњиви?

Први пример. Вук у Рјечнику има придев *кѣрмскѣ*, *кѣ*, *кѣ* = свињски, крмећи; уза њ стоји ознака да се говори у Црној Гори; поред тога — и после тога — наведене су две потврде за употребу његову. Једна је од њих реченица: *какав Влах, крмска потурице!* а друга стих: *Нека бјежи крмска потурица.*

Другу потврду — није тешко идентификовати: то је стих 122 из песме Освета Јакше капетана из Огледала српског.

Шта представља прва потврда, реченица: *какав Влах, крмска потурице!?*

Мислим да је то главом 376. стих из Горскога вијенца: *Какво влаше, крмска потурице!* Само га је Вук преиначио: а) заменивши у њему деминутив-пејоратив *влаше* (исп. Туре, Грче) нормалним обликом *влах* и б) давши на тај начин прозни карактер Његошеву стиху.

Шта је хтело Вуку да овако преправља Његошев стих? Ко ће то тачно знати! Он као да је у граматичкој интерпретацији нашега стиха пошао од стиха 366 („Ја сам бољи, чуј, влаше, од тебе“), у коме облик *влаше* може бити и вокатив од *влах* и вокатив од *влаше*; и као да се приволео првој могућности.

Нешто слично, као Вук, урадио је с Његошевим стихом и П. Будмани у Рјечнику Југословенске академије (V 603). У Будманијевој редакцији он гласи: *Како влаше, крмска потурице!* = *Како (ми се то обраћаш са) влаше (= вокатив од влах), крмска потурице.* Дакле: Будмани је облик *влаше* схватио као вокатив од *влах* у оба стиха. Зашто би, иначе, мењао Његошев стих, кад му за то нису могли дати повода ни рукопис ни прво издање Горскога вијенца?

Тако Вук. И Будмани. А тако Његош — нити је мислио нити је написао; његово „*какво влаше*“ (= номинатив) јасно показује и како треба разумети облик *влаше* у 366. стиху: као вокатив од *влаше*, од деминутива.

Други пример. У Вукову Рјечнику налазимо придев *ускрсов*, а, о = Oster =, paschalis; с додатком: „н. п. јаја“; и без икакве територијалне ознаке.

Изгледа ми готово сигурно да га је Вук, тај придев, узео из Горскога вијенца; из стиха 860, који гласи: и шарајте ускрсова јаја. А тако мислим из неколика разлога:

1) што сумњам да се он игде говори „у народу нашем“; речници га просто преносе, по овешталој пракси и освештаној некритичности, из Вука; а у речничкој грађи САН нема ниједне потврде за њ — сем из речника;

2) што за то говори а) како Вукова конгруенција — придев стоји у једнини, а именица у множини, б) тако и друго и свакако не случајно подударање између Вука и Његоша — у именици: ускрсова јаја; и

3) што он није нимало необичан, као образовање, за Његоша и код Његоша; исп. код њега: *челикова сабља* (Св. IX 69), *челикове споне* (ШМ I 398). Само — ја не бих ставио *челиков* и *ускрсов* у исту групу примера, као што је то учинио пок. В у ш о в и ћ (Прилози проучавању Његошева језика 32).

Прво. *Ускрсов* је нека врста присвојног придева; *челиков* показује материју од које је што направљено.

Друго. А између те две групе придева, присвојних и „градивних“ придева на ов, постоји у црногорским говорима врло оштра граматичка граница. Придеви прве врсте имају у тим говорима, као и другде у нашем језику, само неодређени облик у номинативу једнине. Придеви друге врсте имају у њима, као ваљда нигде другде, само одређени облик у номинативу једнине. Лако је могуће, према томе, да је Његош изговарао *челиковѝ* (сабља) и *челиковѝ* (споне) и да тај придев није уопште његова кованица, него црта народног језика. А за *ускрсов* — не би се могло рећи ни једно ни друго: Његош је могао изговарати само *ускрсов*, и тешко да је тај придев могао наћи у народном језику, да он није његова кованица.

Таква су два прва примера. Какви су остали? Мање несумњиви од њих; али доста несумњиви — уз њих.

Трећи пример. Вук има у другом издању свога Рјечника глагол *улетјети* — с два значења: једно је од њих *hineinfliegen*, дакле стварно *улетети*, а друго *davonfliegen*, дакле стварно *одлетети*. Уз прво значење Вук није ставио никакву ознаку: значи, сматрао га је за опште значење тога глагола у нашем језику; уз друго значење ставио је ознаку

„у Црној Гори“: значи, сматрао га је за покрајинско значење тога глагола у нашем језику.

Оно прво значење је сасвим на своме месту; ово друго значење је сасвим на туђем месту. Одакле Вуку оно?

Ја мислим да га је узео из Горскога вијенца; из почетка тужбалице, који гласи: *Куда си ми улетио, мој соколе, / од дивнога јата твога, брате рано?*

Овде је „добри Омир задремао“: он је у свој Рјечник унео Његошев русизам. Његош је, наиме, глагол *улетјети* = одлетети узео из руског језика: у руском *улетѣть* значи одлетети.

За такву претпоставку говоре сви разлози. За њу говори, прво, територијални моменат: мени, на пример, није познато да се негде у Црној Гори *улетјети* употребљава и у значењу *одлетети*. Напротив: колико ја знам, онамо се *полетјети* употребљава и у значену полетети и у значењу *одлетети*; као што се *повести* употребљава и у значењу *повести* и у значењу *одвести*; и као што се *понијети* употребљава и у значењу понети и у значењу *однети*.

Друго. За такву претпоставку говори речничка ситуација: а) с једне стране факат што у Ивковићеву Рјечнику нема ниједног примера из народних песама за *улетјети* у значењу *одлетети*; ниједног примера; и б) с друге стране факат што томе значењу нема потврде ни у речничкој грађи САН (осим из речника).

Иначе — стоји факат да префикс *у* може имати у нашем језику аблативно значење, и то баш у примерима из црногорских народних песама (исп. М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик 466—467). То стоји.

Четврти пример. Уз реч *ништавило* стоји у Вукову Рјечнику дословно ово: „*n* (у Ц. г. X) *Nichtswürdigkeit*, *vanitas*: људско ништавило“

Карактеристичне су код те речи две ствари. 1) да је Вук наводи из Црне Горе и 2) да је потврђује изразом *људско ништавило*. Обе те ствари указују, по моме мишљењу, на извор — како саме речи тако и цела израза: на 247. стих из Горскога вијенца, који гласи презирући људско ништавило.

Сви моменти говоре за то: да је Вук узео и *ништавило* и *људско ништавило* из Горскога вијенца. За то говори, прво, само значење речи *ништавило*: колико је мени познато, та је реч у народном језику много обичнија у конкретном значењу — ништачовек, рђа, него у апстрактном значењу — ништавност, *Nichtswürdigkeit*, у коме је налази-

мо код Његоша и Вука. За то говори, друго, сам израз *људско ништавило*, који је по својој појмовној страни више Његошев и његошевски, мање народни и народски. За то говори, треће, сама употреба речи *ништавило* код писаца: налазимо је, ту реч, код Даничића, Милићевића, Павлиновића и Љубише (Rj JA VIII 198); дакле код писаца који су је могли узети из Вукова Рјечника или од Његоша

Пет пример. Он би имао да буде израз *проклета гдмила*,¹ који Вук наводи из Црне Горе и објашњава у фрази: „дигли на њ проклету гомилу, т. ј. убили га камењем узевши сваки по један камен и бацивши на њ”

Овде нас интересују две ствари: 1) Вуково тумачење фразе и 2) сама фраза. Одакле Вуку ова фраза: дигли на њ проклету гомилу?

Лако је могуће — готово несумњиво — да она представља Вукову прераду 295. стиха из Горскога вијенца: (И имају разлог Црногорци) / на нас дићи проклету гомилу. Толико, и само толико, о извору фразе.

Поставља се друго питање: а какво је Вуково тумачење саме фразе? У крајњој анализи — тачно; тачно, али непотпуно: оно представља *лексичко* објашњење само прве половине дате фразе или боље — Његошева стиха. Видећемо доцније — како и зашто.

Пре свега, овде су могуће две језичке интерпретације — у зависности од тога како се гледа на значење глагола *дићи*.

1) Може се узети да глагол *дићи* у Његошеву стиху значи *подићи* (направити, саградити); и да је његова допуна *на нас*, према томе, црногорски акузатив, дакле стварни локатив, а не прави акузатив, како ју је Вук схватио. Стих би, овако интерпретиран, значио: *подићи* (направити, саградити) на нашим лешевима (=на нама) гомилу камења (=проклету гомилу); наравно — каменовањем. Поента Његошеве мисли, према томе, била би — не у самој смрти каменовањем, него у страшном споменику после смрти, у *прокленој гомили*. Исп. на другом месту у Горском вијенцу, једином где се *проклета гомила* још у њему помиње: од мечета и турске цамије / направисмо проклету гомилу, / нека стоји за уклин народу (стихови 2611 — 2613).

Мени се, ипак, ово тумачење много не допада; због глагола *дићи*.

¹ За овај израз и Латковић мисли да га је Вук узео из Горскога вијенца.

2) Може се поћи од значења *дићи* = узети у Његошеву стиху. У томе случају стих би представљао елиптичну конструкцију, и треба га лексички овако развезати: *дићи* = узети (и бацити камење) *на нас* (и направити на нашим лешевима) *проклету гомилу* (=гомилу камења). Ово ми се тумачење чини сасвим вероватно. Оно хвата оба дела Његошева стиха: и само каменовање, тј. узимање и бацање камења, и резултат каменовања, тј. проклету гомилу. Даље: оно се поклапа у првом делу с Вуковим тумачењем. И најзад, оно не дира у граматичку страну Његошева стиха.

На крају можемо поменути и сасвим невероватно — и незапажено — Будманијево тумачење Његошева стиха у Рјечнику Југославенске академије. Оно има два дела. Први део дат је код глагола *дићи* (Rj II 374). Ту Будмани објашњава сам глагол; и вели за њ да значи *узбунити, позвати на оружје*. Будмани је, очигледно, пошао од криве претпоставке: да (проклета) *гомилу* у Његошеву стиху значи *маса, светина, народ*. Други део дат је код именеце *гомилу* (Rj III 264). Ту Будмани објашњава цео стих — као метафору; и тумачи га овако: *дићи* (проклету) *гомилу* = *грајати на кога, проклињати*.

Шести пример је, можда, најинструктивнији. То је реч *јавље* (*јавје*). Ње Вук нема у Рјечнику. Али се за њу распитивао код Врчевића. То се види из Врчевићева писма од 26. II 1850, у коме шаље Вуку објашњења неких речи и у коме на крају вели: „*јавље* нијесам нигђе чуо, али јесам: нема му трага ни *јавја*, илти: нема му нигђе *стрва* ни *јавја*“ (Преписка VI 591).

Очигледно је да је Вук питао Врчевића — да ли се *јавље* говори у народу. И очигледно је да му Врчевићево сведочанство није било довољно кад ни после његова писма није *јавље* унео у Рјечник.

По чему је ова реч, *јавље*, за нас инструктивна? По томе, прво, што се она (као *јавје* = *јава*) налази у Горском вијенцу (исп. стих 2332: *Је ли јавје од сна смућеније*); по томе, друго, што показује да је Вук уколико је евентуално узимао речи и примере из Горскога вијенца чинио то с великом опрезношћу и након темељнога проверавања; и по томе, треће, што отклања сумњу од Даничића: да је он могао те речи и примере унети у Рјечник; што не би било никакво чудо кад се зна да је он имао великог удела у послу око припремања другога издања Вукова Рјечника.

III

Поставља се, на крају, једно начелно питање: да ли је Вук уопште узимао речи из штампаних књига? Јесте, узимао је. Он то сам каже у једном писму Срезневском (од 18. X 1852), у коме је изложио принципе којих се држао при састављању Рјечника. У томе писму, између осталог, стоји и ова реченица: „Будући да је моја брига и намјера била да се покаже народни језик какав је и да би се читатељ управо могао ослонити да заиста онако народ говори као што ја кажем, зато сам волио много народнијех ријечи изоставити (јер сам знао да их и онако све не могу покупити), него ли међу њих узети једну које народ не говори, и зато ни из каквијех књига (ни из нашијех ни из кршћанскијех) нијесам смјео узети ни једне ријечи, за коју нијесам знао или могао дознати да се она заиста у народу говори“ (Архив САН 8477/2).

Дакле, ипак је узимао.

Р. Бошковић